

RŨVONGE RWA KĨTHOMO
CUKURU CIA MŨCINGI

MŨVANGĨRE WA
NTHIOMI CIA KĨNDWĨRE

KĨRATHI KĨA MBERE
ĨVUKU RĨA ATHOMI

JUNE 2023

© KŪRĪA KŪVANGAGİRŪA NA KŪTHONDEKERWA KĪRĪA KĪTHOMAGWA
KENYA

Umithio na vaita cionthe nī cia mwandīki

Gūtirī vandū wanarī vamwe va īvuku rīrī vavatī kūrutithua, gwīkīrwa mītamborī ya kūrutithia, gūkovua na njīra cia mītambo ya kīrīu kana macini wa yonthe, gūcavithua, gwocwa na kameme kana njīra īngī wa yonthe gūtarī na rūtha rwandīke nī mucavithia.

ISBN: 978-9914-43-261-9

MŨVANGĨRE WA MATHOMO

Mworoto wa Mbere: Mūciī.....	1
Mworoto wa Kaīrī: Cukuru Yetū	10
Mworoto wa Kathatū: Mītugo Mīaro	19
Mworoto wa Kana: Ūgima Wa Mwīrī.....	25
Mworoto wa Gatano: Mavinda Na Imera.....	35

MWOROTO WA MBERE: MÜCIİ

A. Kūthikanīrīria na Kwaranīria

Ũndū wa gwīka wa mbere

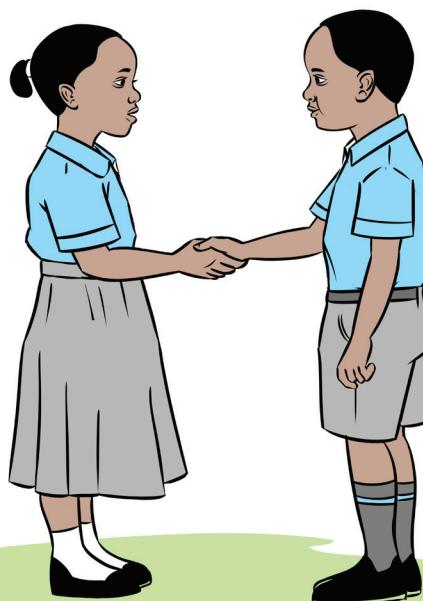
Thikīrīria rwīmbo.

Twineni

Ũndū wa gwīka wa kaĩrī:

Roria na ūkethanie

Ngethi	Macokio
Ũrī mwaro?	Nīrī mwaro.
Ũrī mwaro kīraūko?	Nīrī mwaro kīraūko.
Ũrī mwaro kīvwaī?	Nīrī mwaro kīvmai.
Thīī na waro.	Nī waro.
Ũrī mwaro müthenya?	Nīrī mwaro.
Mamani na waro.	Anawe mama na waro.

Ũndū wa gwīka wa kathatū:

Gükethanagua atĩa mathaa marĩa monanie mbicarĩ ino?

Mbicä	Ngethi
	_____
	_____
	_____

Ũndū wa gwīka wa kana:

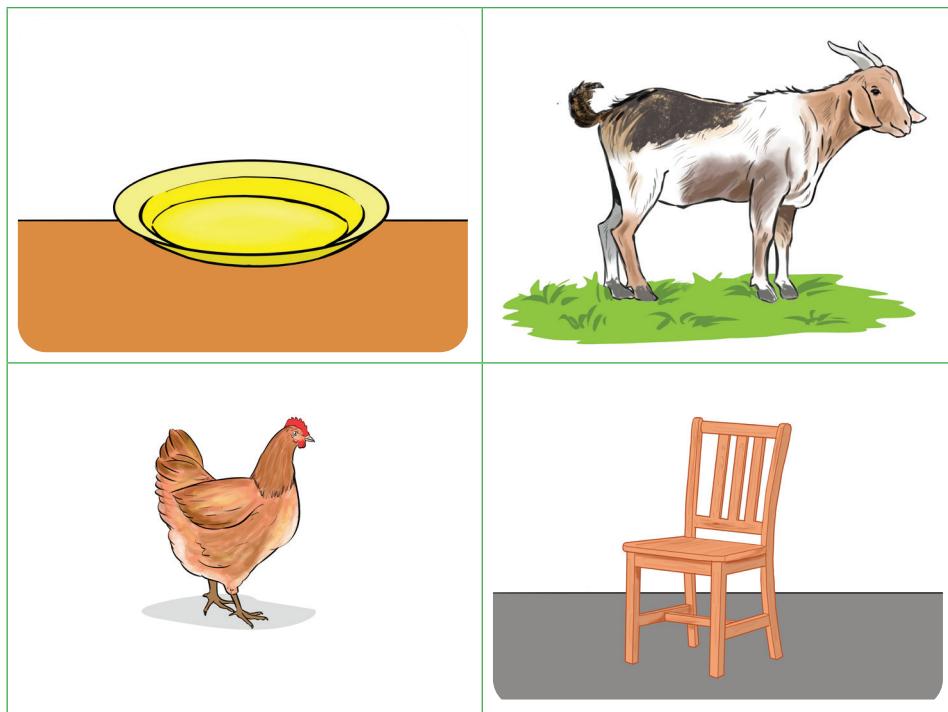
Tūthakeni Mūthako

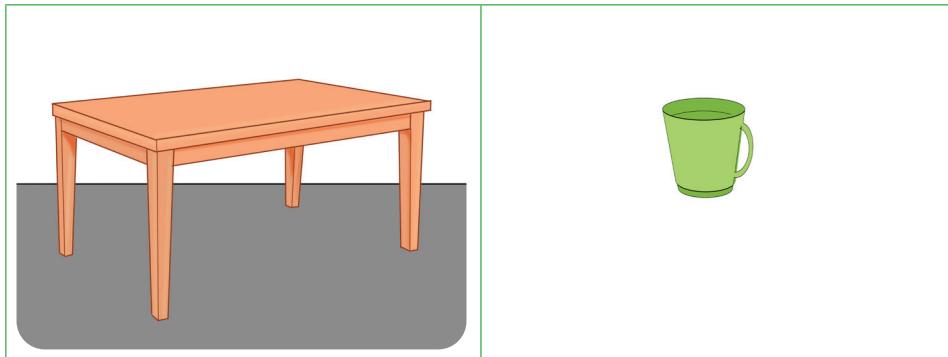
Mwarimū akethanie	;	Athomi macokie.
Mūri aro athomi?		Turi aro mwarimu.
Athomi makethanie	:	Mwarimū acokie
Urī mwaro mwarimū?		Nīrī mwaro athomi.
Muthomi akethanie	;	Athomi macokie
Mūri aro athomi?		Turi aro Muthomi

B. TWARANĪRIENI

Ũndū wa gwīka wa mbere

Uga kīrīa ūrona mbicarī ino.

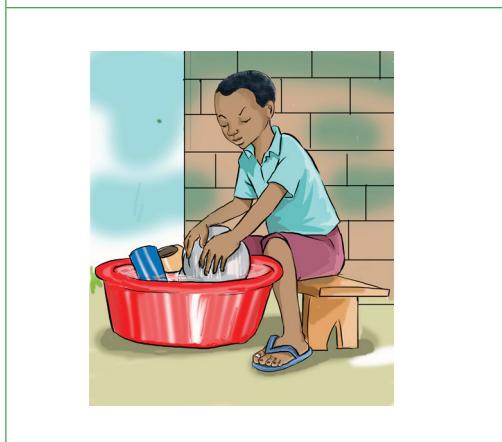
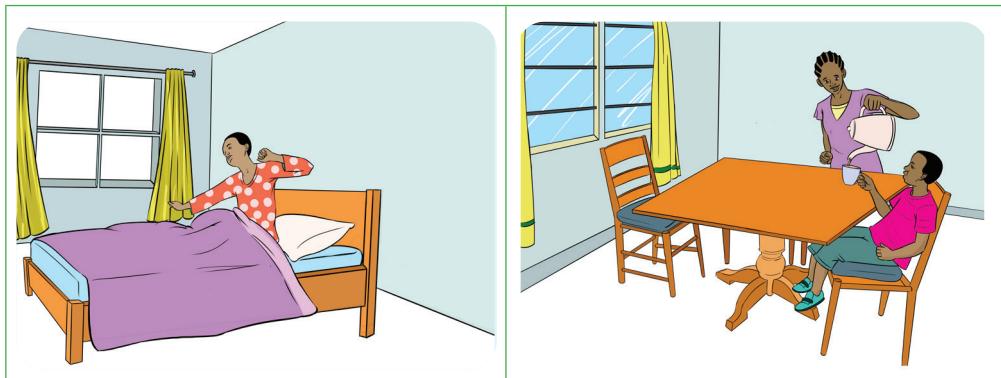

(Mbūri, Ngūkū, Gīkombe, Thaani, Metha, Gītī)

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

Thikīrīriani rūgano rwa mwarimū kuma kūrī mbica ino mbecane.

Ũndū wa gwīka wa kathatū

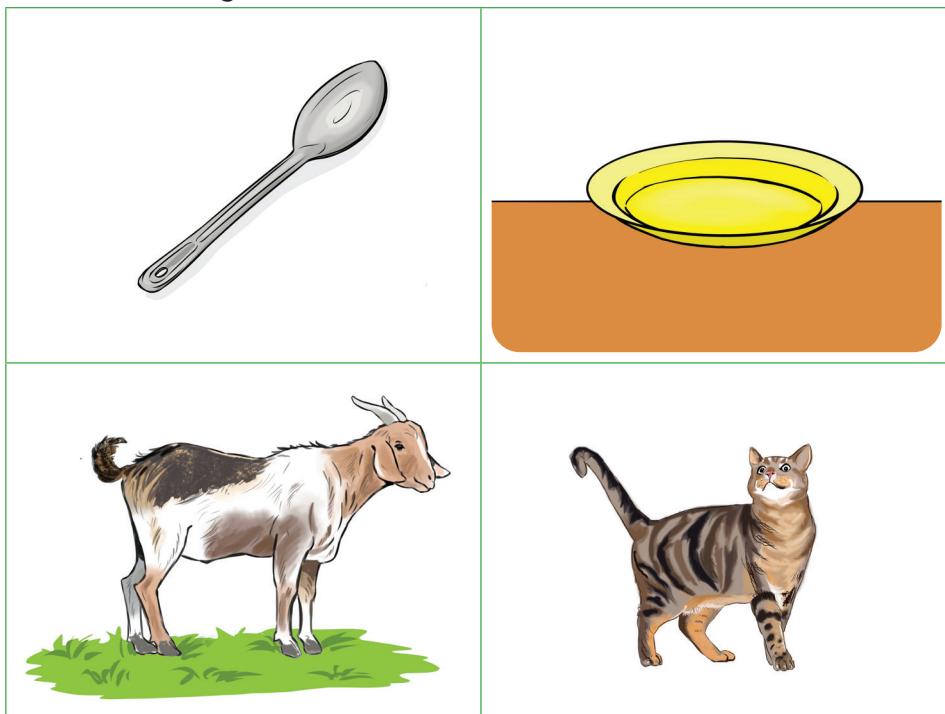
Ĩka ūria werūa wīke

- Vaata kīrathi
- Giria metha
- Vanga mavuku maku
- Vinga mūrango

C. TŪTHOMENI

Ũndū wa gwīka wa mbere

Roria mbica na uge kīrīa ironania

Mūthako

Oca karatathi gīkavūrī.

Gweta kīrīa kīonanītue karatathirī.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī

Thikīrīriani rūgano rwa mwarimū .

Wīra wa kuthīi kūrutīra mūciī.

- Tethererua ni mūciari kana mūrata waku kūmenya mariītwa ma indo na nyamū irīa ciīthagirwa mūciī.

D. TWANDĪKENI

Ũndū wa gwīka wa mbere

Cora mīgambithia īno rīerarī.

a e i ī o u ū

Ũndū wa gwīka wa kaīrī

Ũmba Mīgambithia īyo wacora

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Andīka mīgambithia īrīa waūmba īvukurī rīaku.

Ũndū wa gwīka wa kana

Ndemwa cia kwandīka Kīmbeere.

Ndemwa irīa nini

a b c d e g h i ī j k m n o r
t v u ū w y

Ndemwa irīa nene

A B C D E G H I ī J K M N
O R T U ū V W Y

Gemia ndemwa ino na rangi:

a	b	c	d	e	
g	h	i	ī	j	k
m	n	o	r	t	u
ū	v	w	y		

Ũndū wa gwīka wa gatano:

Ũcūria ndemwa irīa itīgīrīrītwe:

A B _ D E G H _ Ī J K
M N _ R S T U _ V W Y

Ũndū wa gwīka wa gatandatū

Cora kamūvari gakīgwatania ndemwa nene na nini yayo. Ũrī mwonererie kambere.

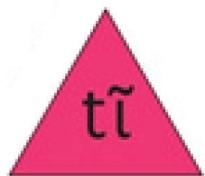
A	a
B	b
C	c
D	d
E	e
F	f

MWOROTO WA KAĨRĨ: CUKURU YETŨ

Kūthikanĩrĩria na kwaranĩria

Ũndũ wa gwĩka wa mbere

Kūthoma Mīcoro

- a) Roria mīcoro ĩno.
- b) Nĩ ndũĩ ūrona?
- c) ĩra mūrata waku kĩrĩa ūrona.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

gī

tī

mū

tī

ra

va

Thoma mūrī aīrī

- a) Thoma mītamūkīre īrīa īrī mīcororī
- b) Thikīrīria mūrata waku akīthoma.

Ũndū wa gwīka wa kathatū:

Wīra wa andū aīrī

- a) Roria mīcoro ūrīa ūvianene.
- b) Thondeka ciugo na mītamūkīre ūyo.
- c) Thomera mūrata waku.
- d) Thikīrīria agīkūthomera.

Ũndū wa gwīka wa kana:

- a) Thikīrīria mwarimū akīthoma.
- b) Gaania ciugo na mītamūkīre ya cio

ta ūū: Rava = Ra - va

Gītī = Gī - tī

Mūtī = Mū- tī

Cukuru = cu - ku - ru

Karamu = ka - ra - mu

- c) Thoma mītamūkīre ūyo.
- d) Thikīrīria mūrata waku akīthoma.

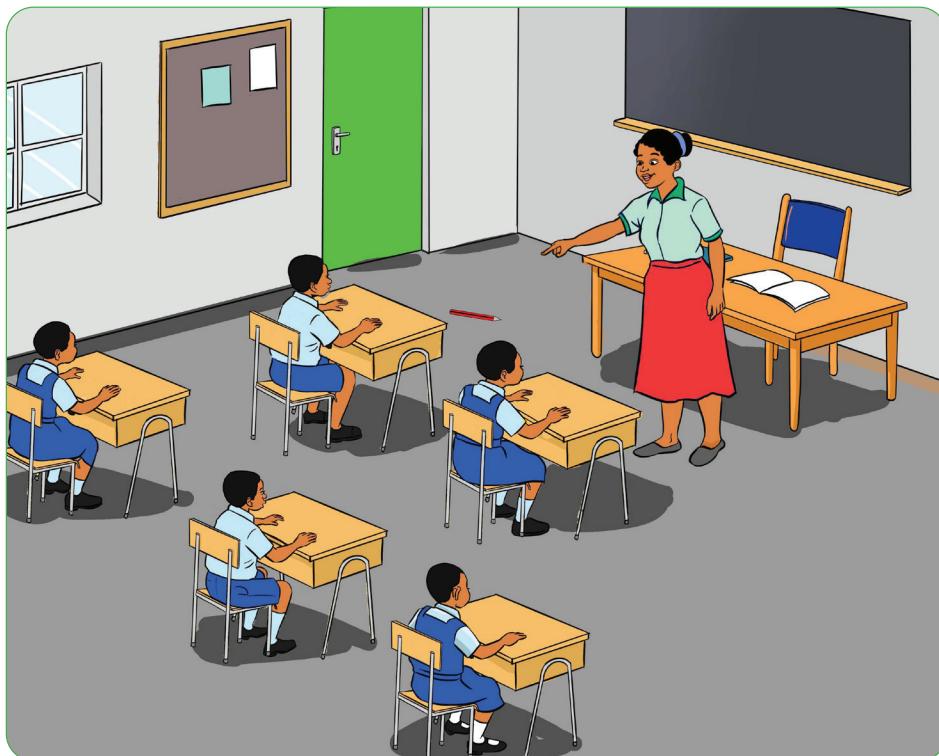
2. TWARANĪRIENI

Ũndū wa gwīka wa mbere

1) Ìra mūrata waku:

- a) Úrīa arimū makwīraga wīke.
- b) Wathīkagīra arimū nīkī?

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

- a) Roria mbica.
- b) Mwarimū arera Njerū eke atīa?
- c) Njerū avaterwe kwathīkīra mwarimū nīkī?

Ũndū wa gwīka wa kathatū:

oca karamu

ũka ava!

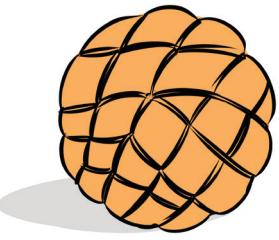
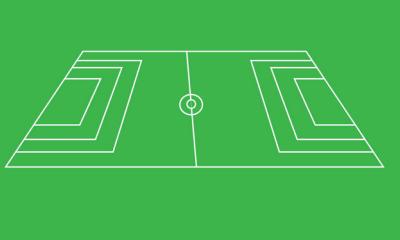
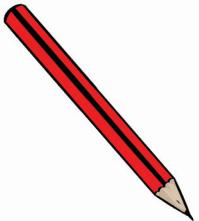
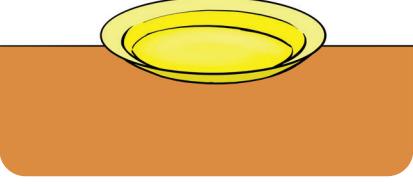
kūthoma ūvuku

- a) Taroria mbica icio.
- b) Íra mūrata waku ūrīa agwīka.
- c) Íka ūrīa mūrata waku agūkwīra.

3. TUTHOMENI

Ũndū wa gwīka wa mbere

a) Roria mbica

	
Mūvira	Kīvaro
	
Karamu	Ngengere
	
Thaani	Gīciko

b) Uga mītamūkīre ya mbere ya ciugo icio ta ūū mūvira – mū

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

Uga mītamūkīre ūrīa ūrī ciugorī ino ta ūū:

- a) Karamu = ka ra mu
- b) Cukuru = cu ku ru
- c) Mwarimū = mwa ri mū
- d) Kivaro = kī va ro
- e) Ngengere = nge nge re
- f) Mūvira = mū vi ra

Thoma ciugo icio

Wīra wa kathatū

Wīra wa andū aīrī

- a) Gweta marītwa ma indo ūrīa ikoragwa cukuru.
- b) Thoma ciugo icio
- c) Andīka ciugo icio ūvukurī

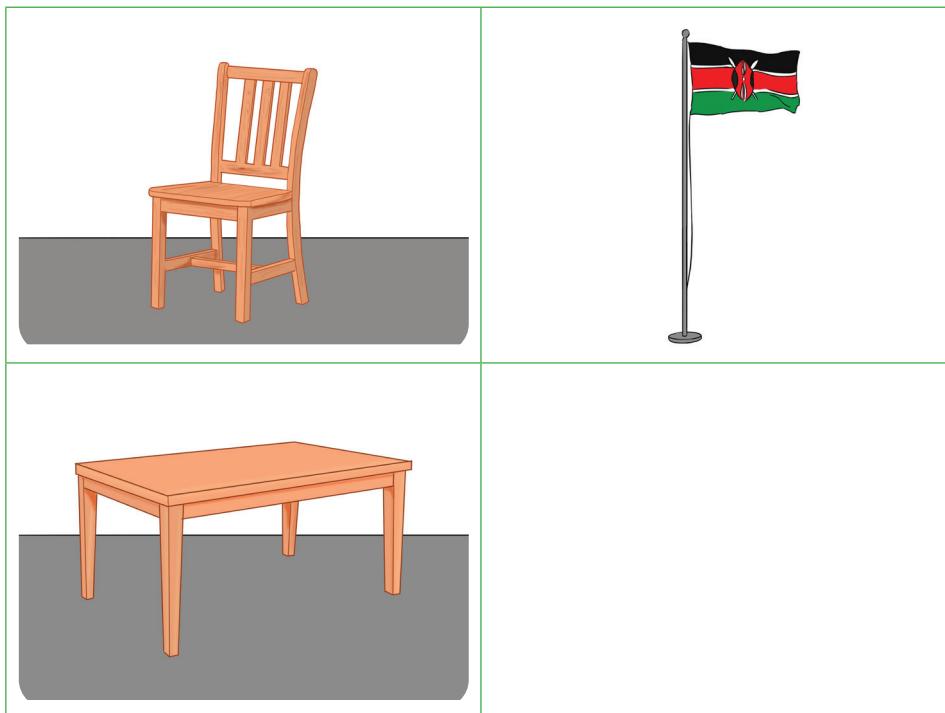
Ũndū wa gwīka wa kana

Thomera mūciari ciugo icio wāndīkire

D. TWANDĪKENI

Ũndū wa gwīka wa mbere

Taroria mbica ino

- a) Nī ndūī ūrona
- b) Īra mūrata waku

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

Andīka ciugo ino rīerarī:

- a) Metha
- b) Gītī
- c) Vendera
- d) Īvuku

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Ũcūria ndemwa irīa ndigīrīre.

- a) Mūr _ ngo
- b) Īv_ k_
- c) R _va
- d) Mūv_ ra
- e) Mwa_ imū

Ũndū wa gwīka wa kana

- a) Thikīrīria mwarimū akīthoma mīvari mīgima.
- b) Andīka mīvari īyo:

MWOROTO WA KATHATŪ: MĨTUGO MĨARO

A. KŨthikĩrĩria na kwaranĩria

Ũndū wa gwĩka wa mbere

- a) Tathikĩrĩria rũgano.
- b) Rũgano rũrũ rwarĩtie ūvoro wa ndū?
- c) Gweta mariitwa ma andū arĩa magwete rũganorĩ.
- d) Gweta ciugo irĩa ironania mĩtugo mĩaro.
- e) Oca rũgano rwa mwarimũ na thimũ.
- f) Thikĩrĩria rũgano rũu rũvingürĩrtwe thimurĩ.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

Wīra wa ikundi

- a) Thikīrīria rūgano rwa mwarimu
- b) Ciokera rūgano rūu gikundirī kīnyu

B. TWARANĪRIE

Ũndū wa gwīka wa mbere

Uga Īkerekā

Ageni

Nīngwataga ageni ūgeni

Ngenamīrīra na ngamakethia

Ngamava itī niguo mekare nthī

Nīmeraga mathīi na waro rīrīa makūthīi

Mītugo

Nīnjokagia ngatho navewa kīveo

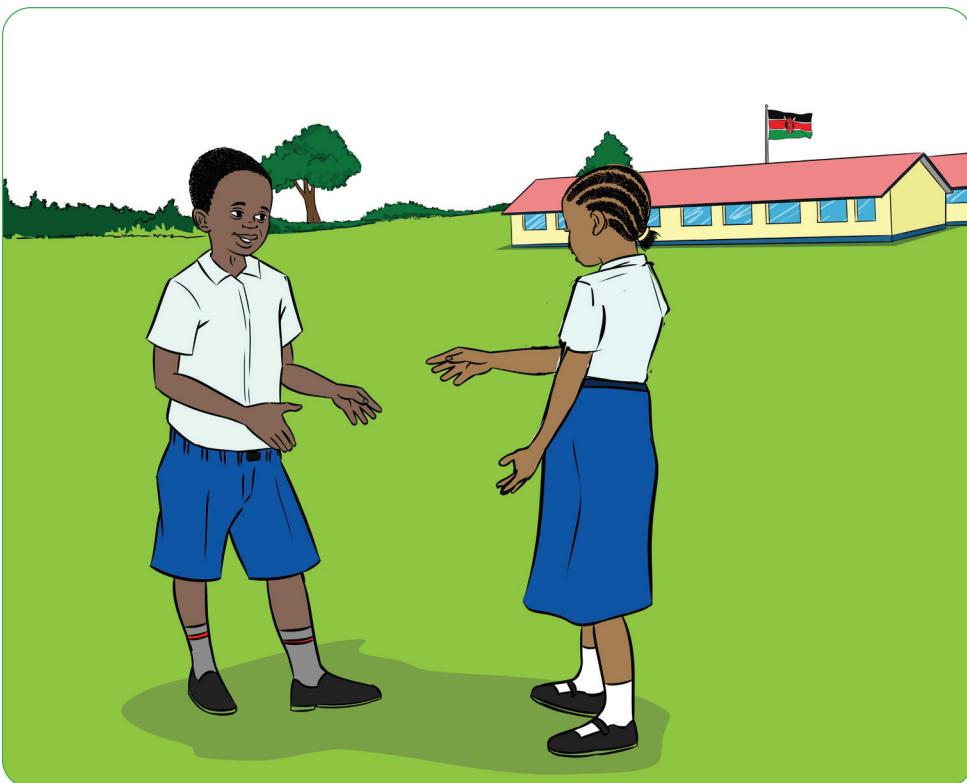
Ngauga “mbītīkīria” rīrīa ngūvoya kīndū

Na ngavera rīrīa navītia

Mītugo mīaro nī kīndū kīa vata

Ũndū wa gwīka wa kaīri:

Mūthako wa gwītua

Mbūya: Ũūi Nyaga wenda ndethia na karamu
Kamwe.

Nyaga: Nīngīagūtethia ūūi Mbuya nwatī nīrī na
kamwe.

Mbūya: Nīwaro.

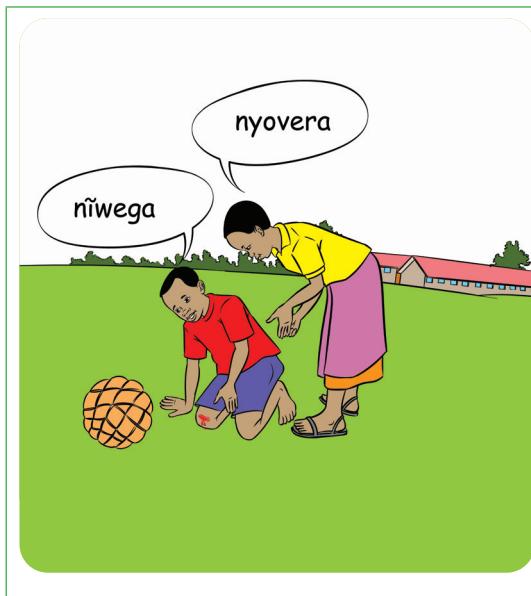
Nyaga: Nīrarī na wendi wa gūgūtethia.
Nī ciugo irīkū ironania mītugo mīaro?
Gweta ciugo ciīngi irīa cionanagia mītugo mīaro.

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Mīthako ya ikundi

- a) Oca kiugo kuma gīkavūrī.
- b) Onia ikundi irīa cīngī kiugo kīu.
- c) Nīmatūmīre kiugo kīu kūthondeka mūvari mūgima
Gwatanani andū aīrī mwarie ūvoro wa cukuru yenu.

C. TŪTHOMENI

Ũndū wa gwīka wa mbere

Ruta wira ūyū mūrī aīrī

- a) Roria mbica.
- b) Nī ndūī ūrona mbicarī icio?
- c) Thoma ciugo icio irī mbicarī.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

- a) Mwarimū nī ūkūmūtongoria kwina rwīmbo.
- b) Nī ciugo irīkū cia rwīmbo rūu ironania mītugo mīaro?
- c) Thomera mūrata waku ciugo icio.

D. TWANDĪKENI

Ũndū wa gwīka wa mbere

- a) Tathikīrīria mwarimū akīthoma ciugo.
- b) Andīka ciugo icio ūvukurī rīaku.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

Oca kiugo kīrīa kīagīrīre ūcūrie mīanya īno.

- a) _____ vūra ngengere. (**Wenda, Mbītīkīria**)
- b) _____ nyume nja .(**Nīwetīkīrua, Mbītīkīria**)
- c) _____ nīnacererwa. (**Nauga, Nyovera**)
- d) Mwarimū aamba karamu mbugire ____ .(**nīwega, nyovera**)

Ũndū wa gwīka wa kathatū

- a) Andīka mīvari mīkuvī.
- b) Tūmira ciugo īno.
ūui, wenda, nīwega, mbītīkīria, nīwetīkīrua, nyovera.
- c) Thomera mūciari waku mīvari īyo.

MWOROTO WA KANA: ŪGIMA WA MWĪRĪ

A: Kūthikanīrīria na kwaranīria

Ūndū wa gwīka wa mbere

Ina rwīmbo rūrū

Nīnīrakiinya magego

Kiinya, kiinya magego

Kiinya, kiinya magego

Nwawīke ūrīa nīreka

Nwawīke ūrīa nīreka

Kiinya, kiinya magego

Nñinñracanûra njuñrî

Canû, canû, canûra

Canû, canû, canûra

Nwawîke ûrîa nîreka

Nwawîke ûrîa nîreka

Canû, canû, canûra

Inîra mûciari rwîmbo rûrû.

Înîra ageni rwîmbo rûrû.

Ündû wa gwîka wa kañrî:

Thikîrîria Îkereka

Îkereka

Namûkaga kîraûko tene ngîîthambia

Ngîkinya magego na ngîcanûra njuñrî

Ndûmagîra gîtambaa kûmira

Ngakunîka kanua ngîkorora

Ngethambia njara nauma kîoro

Ciokia ciuria cia Îkereka

a) Mwandîki ekaga atîa kîraûko?

b) Mwandîki atûmagîra ndûî kumira?

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Kūthikanīrīria na kwaranīria

Roria mbica ino mbecane.

Uga ūria mündū ūcio ūrī mbicari areka.

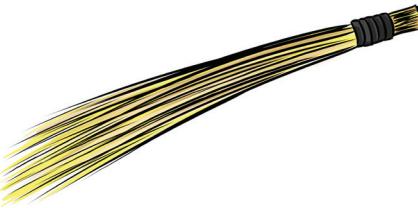
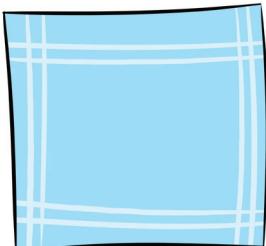
Ciokera mīvari ūno vuva wa mwarimū:

- a) Wakere nī ūrekinya magego.
- b) Njirū nī ūravūra nguo.
- c) Njogu nī ūracanūra njūřī.
- d) Ūrūma nī ūramira na gītambaa.

B: Twaranīrie

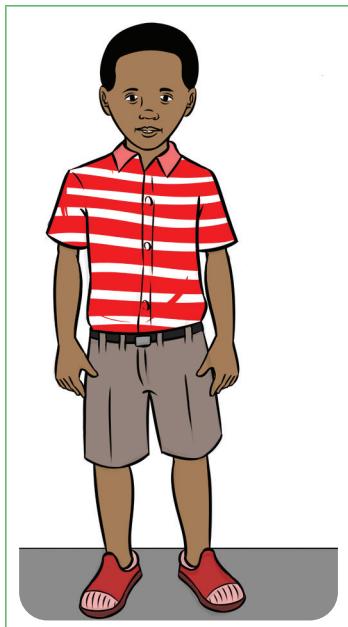
Ũndū wa gwīka wa mbere

Gweta kīrīa wonua nī mwarimū

	Gīcanūri
	Mūkinyī
	Thavuni
	Kīvati
	Gītambaa

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

Aria ūvoro wa mbica ūno.

Ũndū wa gwīka wa kathatū:

Rwīmbo

Ina rwīmbo rūrū.

Ĩkiinyage magego, Ĩkiinyage magego
mīthenya yonthe, mīthenya yonthe
theraga, therage, theraga, theraga
mīthenya yonthe

(Garūrīra gīko na kīngī ta “ĩcanūrage njuīrī, rengaga ngūnyū”.)
Inīrani cukuru yonthe rwīmbo rūrū.

C.Tūthomeni

Ũndū wa gwīka wa mbere

Roria mbica ino

Ĩra mūrata waku kīrīa ūrona

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

Thoma ng'ano ino.

Rugano rwa mbere

Ũtheru wa ngūnyū

Ngūnyū irī na gīko tīmbega.

Nīitūmaga tūrware.

Mendaga kūtheria ngūnyū ciakwa.

Thuonthe nītūtheragie ngūnyū.

Rūgano rwa kaīīrī
Ūtheru wa njara
Niī mbītagwa Njūkī.
Ūyū nī mwaitū.
Nī njara tūrethambia.
Nītwendete njara ntheru.

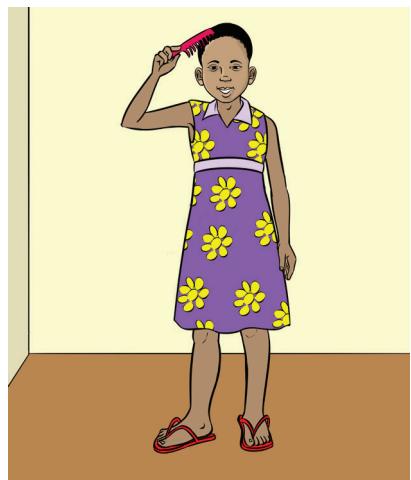
Ūndū wa gwīka wa kathatū

Ūcūria mīanya īno mītigīrīre

- a) Mū _ _ nyī
- b) Thavu _ _
- c) Kūth _ r _
- d) Gī _ _ nūri

Ūndū wa gwīka wa kana

Andīka mūtugo wa ūtheru ūrīa wonanītue

D. TWANDĪKENĪ

Ũndū wa gwīka wa mbere

Gweta wīra wa indo ino.

	Thavuni
	Manjī
	Mūkinyī
	Kagoce ga kūrenga ngūnyū
	Gīcanuri

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

Cora na ūgemie

Mūkinyi	Gītambaa

Wenūka onia aciari mbica icio na mwarie ūvoro wacio.

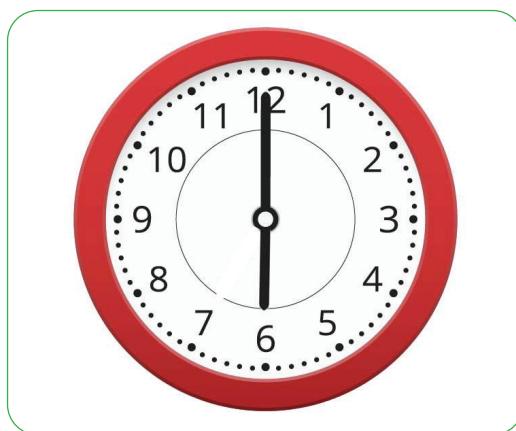
MWOROTO WA GATANO: MAVINDA NA IMERA

A: Kūthikanīria na kwaranīria

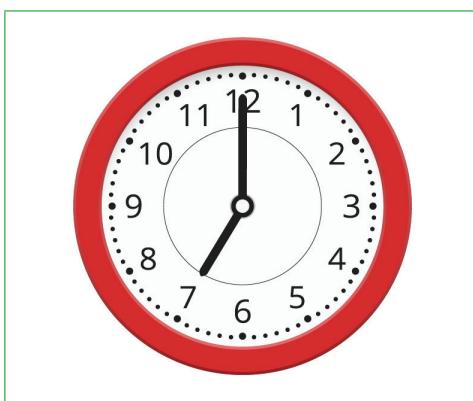
Ũndū wa gwīka wa mbere

Roria mbica īno

Gweta nī thaa ciīgana

Ũndū wa gwīka wa kaīri:

Nī thaa cia kūthīcukuru

Nī thaa cia irio cia müthenya

Nī thaa cia Kūthaka

Ündū wa gwīka wa kathatū

Cokera rūimbo rwa mwarimū.

Nī thaa ciīgana

Nī thaa ciīgana mwana wa cimba

Nī thaa cia kūramūka

Nī thaa ciīgana mwana wa cimba

Nī thaa cia kūthaka

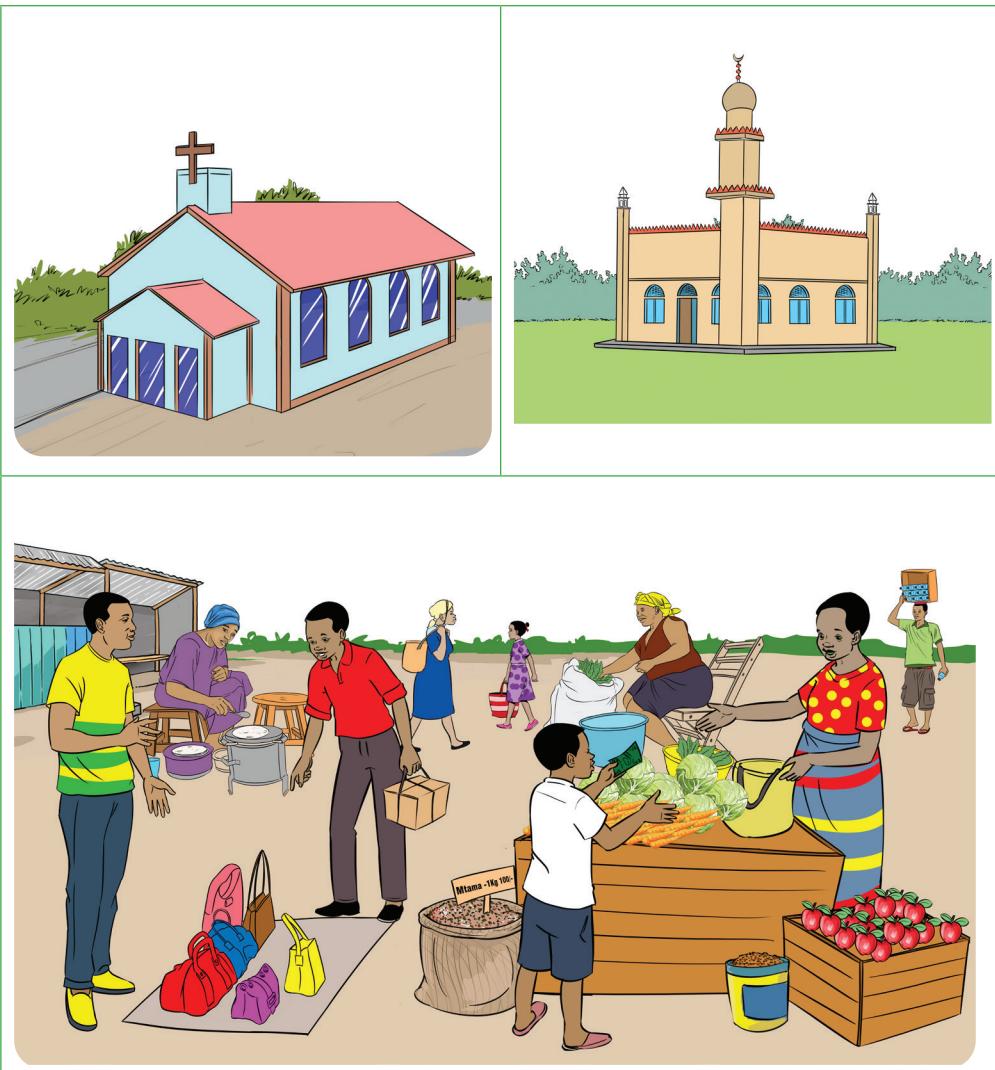
Inīra mūciari waku rūimbo rūrū

B. TWARANIRIE

Ũndū wa gwīka wa mbere

Roria mbica ino

Aria ūvoro wacio

Ũndū wa gwīka wa kaīrī:

Roria mbica īno

- a) Wa mbica īronania kīmera Kīrīrīkū?
- b) Andū mekaga atīa kīmera ta gīkī?

MĪERI YA MWAKA

Mweri wa mbere	Mweri wa mugwanja
Mweri wa kaīrī	Mweri wa kanana
Mweri wa kathatu	Mweri wa kenda
Mweri wa kana	Mweri wa īkūmi
Mweri wa gatano	Mweri wa īkūmi na kamwe
Mweri wa gatandatū	Mweri wa īkūmi na kaīrī

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Uga ikereka rīrī:

Nīmendete īndī ya mbura

Andū maramūkaga kūvanda

Mbeere tūtūragua nī ūrīmi

Nīmendete īndī ya thano

Nīrīo andū makethaga irio

Mbeere tūtūragua ni ūrīmi

C. Tūthomeni

Ũndū wa gwīka wa mbere

Oca kiugo gīkavūrī na ūkithome

Ũndū wa gwīka wa kaīri:

Thoma mīvari īno

- 1) Tūmamaga ūtukū
- 2) Tūgendaga cukuru kuumā Njumatatū nginya Njumaa
- 3) Tūgendaga rūtha mweri wa kana
- 4) Tūvandaga irio kīmera kīa mbura
- 5) Tūkethaga īndī ya thano

Thondeka mivari mīkuvi ya kwaria uvoro wa mathaa na imera

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Kūthoma rūgano

Roria mbica ino

Nīndūī ūrona gīkīthiī na mbere?

Thoma rūgano rūrū

Kwari kīroko mūthenya wa Njumaa

mweri wa kanana

Ndathi na Mūgo nimathiīre

Kwa narūme kūrīa magembe

Cukuru ciari mbinge na aciari nimakethaga

Methīre magembe marī maviūku.

Wa ūndū ūrī ūvinda rīaguo.

C. Cokia Ciūria ino

- i) Rūgano rūrū rūrauga atīa?
- ii) Ndathi ambīrīrie rūgendo mathaa marīkū?
- iii) Warī mūthenya ūrīkū?
- iv) Warī mweri ūrīkū?

D. TWANDĪKENI

Ūndū wa gwīka wa mbere

Thondeka ciugo ūgītūmagīra ndemwa ino:

a b e i ī j k m n o r t u
ū w y

Ūndū wa gwīka wa kaīrī:

Rīkia mīvarī ūno.

- i) Kīroko kwarī na _____
- ii) Tūmamaga _____
- iii) _____ nīguo mweri wa mwico wa mwaka.

Thomera mūciari waku mīvari iyo

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Mwarimū athomere ciana mīvari makīandīkaga

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)

Thomera mūciari waku mīvari īyo.

Ũndū wa gwīka wa Kana

Andīka waro: Rīkia mīvari ino ūgītūmagīra ciugo ino mbecane.

Macokio: Thano   Inya   Mbura   Kīroko   Kīvwaī

- 1) Tūramūkaga mathaa ma _____
- 2) Mweri nī wa ciumia _____
- 3) Irio imeraga īndī ya _____
- 4) Arīthi menūkagia indo _____
- 5) Tūvaragīria mīgūnda īndī ya _____

Wenūka mūcīi thomera mūciari mīvari īno wandīka.

REPUBLIC OF KENYA

KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

Desai Road, Off Thika Rd.,
P.O. Box 30231 - 00100 Nairobi, Kenya.
Telephone : +254 (020) 374 9900 - 9, 374 8204, 374 7994
Fax : +254 (020) 363 9130.
Email : info@kicd.ac.ke, Website : www.kicd.ac.ke